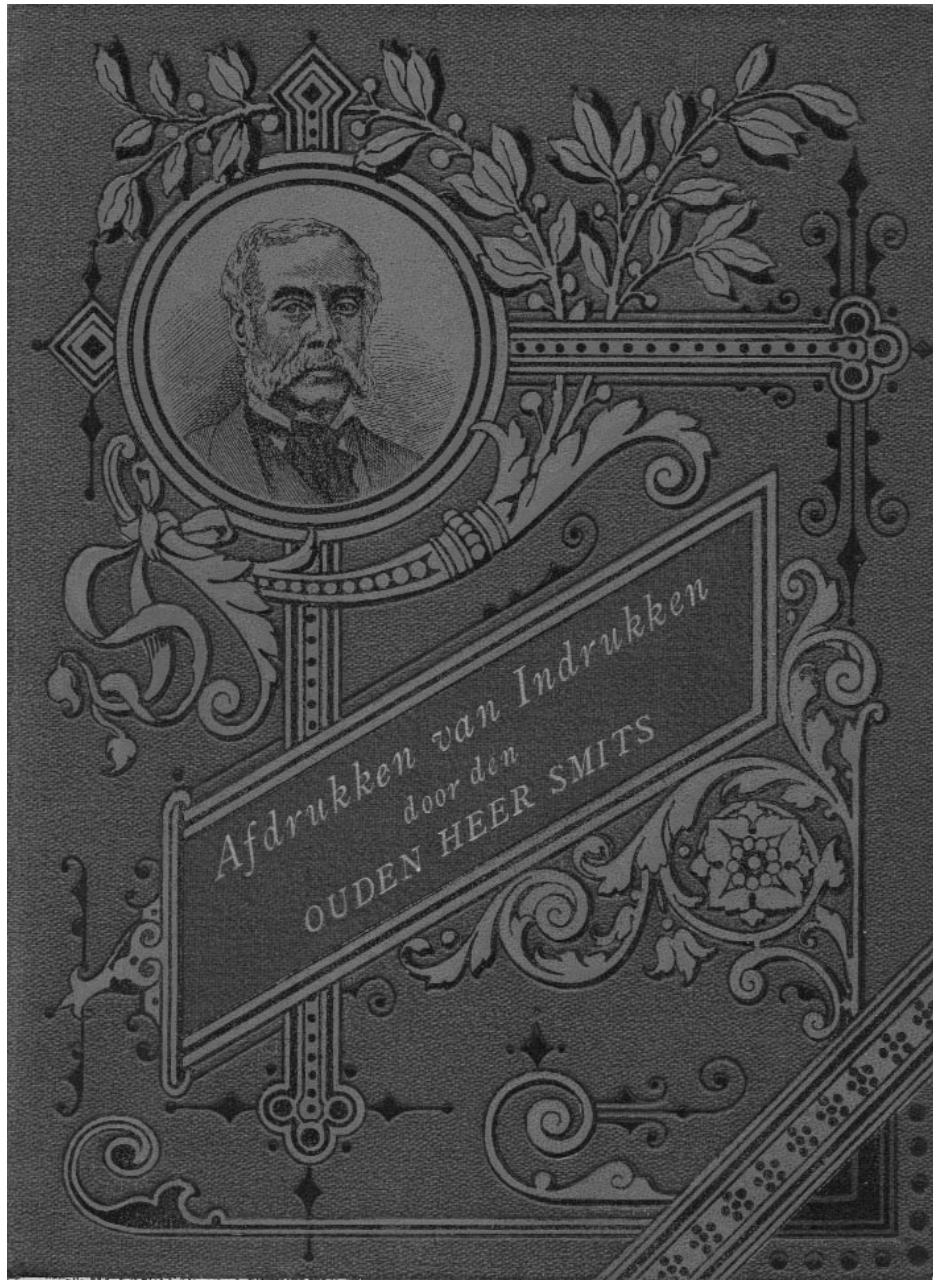

© JEAN KOENE 1993

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

De oude heer Smits

Mark Prager Lindo (1819-1877)

DE OUDE HEER SMITS

Als we de schrijver Mark Prager Lindo (1819-1877) mogen geloven, waren rond 1830 in Duitsland hele kolonies Engelsen gevestigd. In zwermen waren ze neergestreken in de luxueuze Kurorten, om hun zieke lichamen aan de geneeskrachtige baden toe te vertrouwen, maar meer nog om te profiteren van de goedkope ‘daalders’ in het Duitsland van die dagen. De Engelsen, die voor langere of kortere duur in Duitsland woonden, waren feitelijk economische immigrés. Het waren mensen die een bescheiden vermogen hadden verworven, dat in hun eigen land spoedig zou zijn opgeteerd, maar waarmee ze in het goedkope Duitsland jarenlang een herenleven konden leiden. Het eerste waar de ‘kolonisten’ bij hun aankomst naar informeerden, was de prijs van steenkool en andere huishoudelijke behoeften.

De Engelsen bleven in het vreemde land altijd trouw aan zichzelf en op-en-top Engels. Ze hadden, zoals hun landgenoot Thackeray het uitdrukte, ‘hun vooroordelen en flesjes cayennepeper meegebracht’. Ze vormden een hechte gemeenschap, maar ondanks de gehechtheid aan elkaar deden zich in hun kringen talrijke intriges voor en werd er druk geroddeld. Lindo schrijft daarover:

Zij waren wel gereed om in het algemeen de alles overtreffende voortreffelijkheid van alles vol te houden wat uit Engeland kwam, – van haarborstels af tot aan de Britsche constitutie – maar daarentegen kan men zich geene kwaadsprekender en hatelijker clique verbeelden, dan die welke door hen voorgesteld was, als zij met elkander en over elkander spraken.

Lindo had zijn jeugdijaren temidden van hen doorgebracht en hun doen en laten nauwlettend geobserveerd. Hij ergerde zich aan de dikdoenerij waarmee de Engelsen indruk zochten te maken op de hen omringende Duitsers. Het snobisme vierde hoogtij. Als Thackeray, de schrijver van *The book of snobs*, erbij was geweest, zou zijn satirieke oog daar talloze voorwerpen van zijn spot hebben aangetroffen. Thackeray (1811-1863) zat in die tijd waarschijnlijk in Engeland, maar hij werd in Duitsland op een waardige manier vertegenwoordigd door zijn landgenoot Lindo. Die beschreef de Engelse kolonie uit Düsseldorf in zijn ‘Geschiedenis van een gentleman’. Hij deed dat overigens pas jaren later, niet in Duitsland, ook niet in Engeland, maar in Nederland. Want de Engelsman Mark Prager Lindo ging de literatuurgeschiedenis in als Nederlands schrijver uit de negentiende eeuw.

EUROPEAAN

Mark Prager Lindo werd in Londen geboren, leefde daar tot zijn zevende jaar en verhuisde toen met zijn ouders naar Boulogne in Frankrijk. Daar mocht hij onderwijs volgen op een onvervalste Engelse kostschool. Hoe ‘eene echte Engelse opvoeding’ zich voltrok, wisten de Nederlanders al uit de boeken van Charles Dickens (1811-1870), maar Lindo vertelde het hun nog eens op zijn eigen manier, in het Nederlands.

Als ik den Hollandschen lezer mededeel hoe het daar toeging, overvalt mij de angst, dat men mij van overdrijving en onwaarheid betichten zal; – maar ik kan niet anders, dan verklaren dat hetgeen ik vertel geheel naar het leven geschetst is, – zooals het was een kleine dertig jaar geleden op zulk eene school, – en zooals het nog hier en daar is op Engelsche instituten.

Als er onder de Engelsen ‘fiksche mannen’ te vinden zijn, dan is dat volgens Lindo niet toe te schrijven aan de opvoeding op de kostscholen, maar uitsluitend aan het feit dat ‘de natuur boven de leer ging’. Op de kostscholen was het onderwijs gewoon slecht en er werd weinig gedaan aan de ‘zedelijke ontwikkeling van de jongens’. Wel werd er door de dominee-kostschoolhouder en zijn assistenten scherp op toegezien,

dat zij behoorlijk verschoond en gekapt aan tafel verschenen. ‘Cleanliness is next to Godliness’ was eene geliefkoosde spreuk van den dominee; – men gaf hun het gevoel van eigenwaarde, dat men overdag er uit ranselde, ’s avonds terug door nooit te vergeten hen te herinneren, dat zij Engelschen waren en het voorrecht genoten van eene echt Engelsche opvoeding te krijgen.

Geranseld werd er op die scholen vaak en hard. Op Lindo’s school werd de lijfstraf toegediend door de schoolleider in hoogst eigen persoon met medewerking van zijn Schotse assistent. En het ging met de nodige plechtigheid gepaard.

‘Gehoorzaamheid en vlijt zijn onder de schoonste deugden van den Christen. Ontvang nu de straf, welke gij zoo ruimschoots verdiend hebt. Laat ze u eene waarschuwing zijn! en ontdoe u thans van uw opperkleeren.’

De jongen boog zich over eene tafel heen en de Schot greep hem bij de handen, terwijl nu de heer Burton, hardop tellende met de nieuwe roede eerst zes, en dan weder met een tweede roede nog een half dozijn slagen met veel kracht toepaste. Met den derden of vierden slag begon het bloed al te loopen.

Lindo zal het niet betreurd hebben dat zijn ouders slechts korte tijd in Frankrijk bleven wonen en zijn verblijf op de christelijke Engelse kostschool van beperkte duur was. Het gezin verhuisde naar Düsseldorf, waar Mark terecht kwam op een gewone school. Hij bezocht daar de Realschule en vervolgens het gymnasium. Zijn vrije tijd bracht hij door in de kring van Düsseldorfse schilders, waar de sfeer hem erg aanstond en waar hij zijn leergierigheid kon bevredigen. ‘Schilders’, zegt hij in een van zijn verhalen, leven grootendeels bij den dag, van wat zij zelve – of hun vrienden verdienen.’

Daarbij is het een vrolijk volkje dat weinige behoeften heeft, en water, bier of wijn drinkt, naar omstandigheden, in verbazende hoeveelheden en met niet minder verbazende opgeruimdheid. In zoover leef ik in eene geheel nieuwe wereld, en zoek me aan te sluiten zoover ik kan aan de denkende koppen, – dat is aan diegenen die veel lezen, en gaarne mededeelen wat ze kennen aan hun minder ontwikkelde kunstbroeders, waarvan zeer velen omtrent alles wat niet de kunst betreft, zoo naïef-onwetend zijn en blijven tot op hun ouden dag, dat het wonderlijk is hoe zij door de wereld komen.

Aan de toekomst denken deed Lindo intussen heel weinig. In 1838, toen hij negentien jaar was, had hij er nog geen idee van wat er van hem worden moest.

LERAAR

Een advertentie in een krant bracht de zaak aan het rollen. Een zekere Van Woelderen, onderwijzer in het Nederlandse Gelderland, zocht kennismaking met een Engelsman, met wie hij zich in de zomervakantie zou kunnen verdiepen in de Engelse literatuur. Lindo reageerde op die advertentie en kwam daardoor in Nederland terecht. Hij kende inmiddels Engels, Frans en Duits, maar geen woord Nederlands. Die leemte zou echter spoedig worden aangevuld.

Na de vakantie bleef Lindo in Nederland hangen. Hij vond enkele leerlingen die van hem Engels wilden leren en de lessen die hij hun gaf, stelden hem in staat in zijn onderhoud te voorzien. Door de lessen kwam hij in aanraking met de zoon van een Amsterdamse zakenman, die hem een beter betaalde baan bezorgde bij de Koopmansbeurs. Daar konden ze een jonge man met brede talenkennis uitstekend gebruiken. Lang hebben ze echter geen plezier aan hem beleefd. De overstap naar Amsterdam bleek een misgreep. Het werk beviel Lindo helemaal niet en hij hield er al gauw weer mee op. Ter afwisseling maakte hij daarna eens een uitstapje naar Londen, maar daar vond hij blijkbaar ook niet wat hij zocht. Dus maar weer terug naar het vasteland, nu naar Bonn, om daar aan de universiteit te gaan studeren.

In 1842 kreeg Lindo bericht dat er in Arnhem een plaats vacant was voor een leraar Engels. De baan werd aan hem toegewezen en daardoor kwam hij een tweede keer naar Nederland. Maar nu voorgoed. Hij maakte kennis met een meisje uit Nijmegen, Johanna Nijhoff, trouwde met haar in 1844 en stichtte een gezin waarin zes kinderen werden geboren.

Dat Lindo een buitengewone aanleg voor talen had, bleek opnieuw uit het razend snelle tempo waarin hij zich de Nederlandse taal eigen maakte. Hij leerde die taal nooit accentloos spreken, maar legde al spoedig een grote bedrevenheid aan de dag in het schrijven van levend Nederlands. Al in 1846 begon hij stukjes te publiceren in verschillende Nederlandse tijdschriften. Hij leverde bijdragen aan *De Volksbode* en aan *Het Algemeen Letterlievend Maandschrift*. Hij ondertekende die eerste literaire voortbrengselen met zijn echte naam: Mark Prager Lindo, maar toen hij in 1851 artikelen ging schrijven voor de *Arnhemsche Courant*, nam hij een schrijversnaam aan.

DE OUDE HEER SMITS

Conrad Busken Huet, die hem goed gekend heeft, beschrijft Lindo als

een heertje (...) tenger van lichaamsbouw, met zwarten knevel, zwarte sluike haren, groote donkere oogen en een Engelsch accent: gekleed naar den laatsten smaak, met in zijn voorkomen iets van een Spanjaard of een Italiaan (...) Jeugdig van uitzigt en jeugdig van geest.

Als schrijver verschijnt Lindo echter in een totaal andere gedaante. Hij stelt zich aan de lezers voor als de Oude Heer Smits, man op leeftijd en tabakshandelaar in Amsterdam. In die vreemde vermomming blijft hij voortaan optreden.

De naam van de Oude Heer Smits duikt voor het eerst, en daarna regelmatig, op in de Rubriek ‘Mengelwerk’ van de *Arnhemsche Courant*. Smits is liberaal en voert onder meer een pennenstrijd met de antirevolutionairen. Maar al heel vlug krijgen zijn bijdragen een ander karakter. De oude heer blijkt namelijk een grappige moralist die menselijke tekortkomingen hekel, met veel zachtaardige ironie en zelfspot. In 1853 worden de stukjes gebundeld en in boekvorm uitgegeven als: *Brieven en uitboezemingen van den Ouden Heer Smits*. Ter opluistering van deze uitgave werd van de Oude Heer Smits een portret vervaardigd, een pseudo-portret uiteraard, dat ook op de banden van zijn latere werken zou worden afgedrukt.

Een tweede werk van Smits liet niet lang op zich wachten. Het verscheen al in hetzelfde jaar 1853. In de zomer van 1852 had Lindo, samen met een Arnhemse vriend, een reis naar Parijs gemaakt en daarvan een luimig-kritisch verslag geschreven. Hij maakte daarvan zijn tweede boek: *Losse Schetsen in en om Parijs in den zomer van 1852*. De reisbeschrijving viel zo levendig uit, dat menige bezoeker van Parijs het boekje nadien als reisgids op zak droeg. Minnaars van de Franse hoofdstad zouden ook nu nog met veel plezier dit negentiende-eeuwse reisverslag lezen, als het nog in de boekhandel verkrijgbaar was. Ze zouden beslist nog iets herkennen in Lindo’s beschrijving van het ‘groot spinneweb’ Parijs met zijn drukke straatleven, zijn opéra, zijn ‘beauté et volupté’ en Père de La Chaise.

DOCTOR

Mark Prager Lindo ontpopte zich steeds meer als een originele man die voor verrassingen bleef zorgen. In dat opzicht was 1853 wel het topjaar. Toen publiceerde hij niet alleen twee boeken die met vreugde begroet werden, maar vertoonde hij bovendien een sterk staaltje op een geheel ander terrein. Jan ten Brink drukt zich daarover voorzichtig uit. Lindo, schrijft hij, bracht het ‘langs een enigszins ongewone weg tot den rang van doctor in de letteren’. Hoe ging dat in zijn werk? Lindo promoveerde in Utrecht door een ‘voorlezing’ te houden over: ‘Macbeth, with an introduction, critical and historical notes etc’. en, in aansluiting daarop, stellingen over moderne literatuur te verdedigen. Zijn optreden maakte veel indruk, vooral ook doordat hij het woord voerde in vijf talen: Latijn, Nederlands, Engels, Duits en Frans. Hij kreeg zijn doctoraat ‘honoris causa’ aangeboden, tijdens een sobere zitting, zonder de poespas die daar gewoonlijk bij werd vertoond. Van plechtig gedoe moest Lindo absoluut niets hebben, zeker niet bij een promotie. Dat bleek enkele jaren later nog eens overduide-

lijk, toen hij genadeloos de spot dreef met de promotie-rituelen in zijn verhaal: ‘Een blik in de geleerde wereld’.

Lindo liet de Oude Heer Smits getuige zijn van een promotie in grote stijl. De Amsterdamse tabakshandelaar beleefde het zo:

Wij treden door een zijdeurtje in een groote zaal, waar vóór een halfmans-hoog beschot een hooge kansel stond, met een voorlezerslessenaartje er onder, juist als bij ons in de kerk. Rechts en links waren hooge, deftige banken en voor den lessenaar was een tafeltje met een stapel boeken er op. Achter het beschot zaten op de talrijke banken reeds eene groote menigte toeschouwers van allerlei aard, en heel aan het einde van de zaal, was een soort van orgelgalerij, waar ik eenige dameshoeden ontwaarde.

Mijn vriend en ik namen plaats in eene der banken rechts van den preekstoel, waar ik, als oud-lid van de kerkeraad, mij zeer op mijn gemak gevoelde, en alles best zien kon, wat voorviel.

‘Hoe komt het, dat gij hier zit?’ vroeg ik aan mijn vriend; ‘ik wist niet dat gij lid van de kerkeraad waart?’

‘Onwetende,’ hernam hij, ‘hier zitten we in de doctoren bank’-

Ik zette dadelijk zenuwachtig den hoed af.

‘Maar, lieve vriend, daar hoor ik niet te huis, ik -’

‘Zet uw hoed maar weder op, als gij verkiest; – als doctor hebt gij het jus pili-, zeide hij lachende, ‘dat wil zeggen, het is u geoorloofd, in deze geleerde vergadering gedekt te blijven. – Vrees ook niets, men zal u niet naar uw bul vragen; blader maar vlijtig in de dissertatie, die men u straks zal aanbieden; glimlach heel wijs, of knik schijnbaar veelbetekenend, telkens als gij een der sprekers in vuur ziet geraken, en gij kunt er gerust op aan, dat gij uwe rol als doctor zeer goed speelt, en zeker zult gij evenveel verstaan van hetgeen gebeurt, als de meesten der aanwezigen.’

Ik schikte mij in mijn lot en bleef bedaard zitten, toen tot mijne verwondering een luide muziek van de galerij weerklonk, – juist als in het paardenspel, – en ik aan de houding der toeschouwers begreep, dat de zaak een aanvang zou nemen.

Links van den preekstoel gingen ook een paar dubbele deuren open en een deftige stoet trad binnen.

Eerst de pedellen van de academie met eene indrukwekkende houding; daarop de heeren professoren in toga en baret, en daarachter een mannetje in een zwarten rok met een staanden kraag, eene witte das, eene korte broek, en zwart zijden kousen en schoenen met gespen, een stalen degen en een driekanten hoed onder den arm. Rechts en links gingen twee anderen juist op dezelfde wijze gekleed; zij herinnerden mij alle drie aan den beul in zijn groot kostuum, zooals hij zich vroeger vertoonde...

PROFESSOR

Het jaar 1853 brengt een keerpunt in Lindo's leven. Van Arnhem verhuist hij naar het Brabantse Ginneken, omdat hij benoemd is tot ‘leraar 1ste klasse in de taal- en letterkunde’ aan de Koninklijke Academie voor de zee- en luchtmacht in Breda. Enige tijd later krijgt hij daar de titel van hoogleraar.

Twaalf jaar bleef Lindo in Breda werken. Hij maakte daar kennis met de man die de vriend van zijn

leven zou worden, de majoor Lodewijk Mulder, die aan de academie Nederlands en geschiedenis doceerde.

Toen Lindo in 1877 overleden was, schreef Conrad Busken Huet een herdenkingsartikel, waarin hij ‘den vreemdeling Mark Prager Lindo’ een aangenomen zoon van Nederland noemde ‘met wien de pleegmoeder bij meer dan één gelegenheid eer ingelegd, en aan wien zij nooit anders dan genoeg beleeft heeft’. Lindo die – naar de inschatting van Busken Huet – ‘zeer goed gevoelde, dat een Bredaasch professoraat hem niet voor vol kon doen aanzien’, zou wetenschappelijk beter tot zijn recht zijn gekomen als hij hoogleraar was geweest aan de universiteit van Leiden of Utrecht. Als indertijd leerstoelen hadden bestaan voor de Europese talen, zouden ze aan Lindo ongetwijfeld een voortreffelijke hoogleraar voor de Engelse taal- en letterkunde hebben gehad, meende Busken Huet. Lindo vertrok uit Breda om zijn carrière af te sluiten als inspecteur van het lager onderwijs. Een ‘afdeling’, oordeelde Busken Huet, omdat hem een plaats in het Hoger Onderwijs toekwam!

Lindo was in 1865 inspecteur voor het lager onderwijs in Zuid-Holland geworden, met als standplaats Den Haag. Als buitenstaander krijg je evenwel niet de indruk dat hij die benoeming als een ‘afdeling’ heeft ervaren. In zijn nieuwe functie ging hij meteen driftig aan de slag en, naar het oordeel van zijn tijdgenoten, heeft hij zich daarin zelfs uitermate verdienstelijk gemaakt. Hij ijverde voor een hervorming van het onderwijs, met name van het onderwijs in Nederlands-Indië en in de Nederlandse gevangenissen. Hij schreef bovendien een leerboek voor Engels: Een beknopte Engelse spraak-kunst.

DE NEDERLANDSCHE SPECTATOR

Voor de Nederlandse literatuur is het misschien wel heel goed geweest, dat Lindo twaalf jaar aan de Koninklijke Academie werkte. Juist die jaren zijn voor zijn schrijverschap bijzonder vruchtbaar geweest. In Breda vond hij blijkbaar voldoende vrije tijd, en inspiratie, om zich naar hartelust bezig te houden met schrijven, met ‘smitsen’, zoals hij het zelf noemde.

Lindo was nog maar nauwelijks in Breda aan het werk en had nog maar net kennisgemaakt met zijn nieuwe vriend Mulder, of er kwam alweer een nieuw boek van hem op de markt. Het waren zijn: *Afdrukken van Indrukken van 1854*. Dit bijzonder lezenswaardige boekje is maar ten dele van Lindo zelf. Ook al staat op de band vermeld, dat deze *Afdrukken* geschreven zijn ‘door den Ouden Heer Smits’, het boekje is voor meer dan de helft gevuld met bijdragen van Lodewijk Mulder. Mulder had in die tijd wellicht het een en ander op de plank liggen, want hij komt in dit gezamenlijk uitgegeven bundeltje veelvuldig en treffend uit de hoek. Een verhaal als ‘Uit den tijd, toen ik nog een lief vers maakte’ verdiende het om in druk te verschijnen.

Lindo moet in die tijd al met grootsere plannen hebben rondgelopen. Zijn Oude Heer Smits zat barstens vol ideeën en was bezeten van een onweerstaanbare schrijfdrift.

Een schrijver die ruim honderd jaar vóór hem leefde heeft Lindo op een geheel nieuw idee gebracht. In 1731 was de Nederlandse schrijver Justus van Effen (1684-1735) begonnen met de uitgave van een

eigen tijdschrift de *Hollandsche Spectator*, dat hij wekelijks en later zelfs tweemaal per week van A tot Z volschreef. Vier jaar lang onderhield hij zijn lezers met zijn ‘vertooghen’, soms grappig, soms ernstig, over allerlei verschijnselen in de samenleving. Zoiets wilde Lindo nu ook proberen, hij wilde een negentiende-eeuwse Van Effen zijn. In 1856 was hij zover, dat hij het eerste nummer van zijn eigen blad, de *Nederlandsche Spectator*, aan zijn lezers kon aanbieden.

Van Effen had de Engelse schrijvers Addison en Steele nagevolgd, die in hun land *The Spectator* uitgaven. Lindo wilde op zijn beurt niet zonder meer Van Effen navolgen. De tijd van ‘vertooghen’ was voorbij, meende hij, en de nieuwe tijd eiste een eigentijdse vorm.

De spoorwegen en de electriche telegraaf hebben eene versnelde communicatie en eene versnelde denkwijze tegelijk in het leven geroepen. Wij willen wel lachen, maar wij moeten dat dadelijk en ongezocht kunnen doen; wij willen wel, dat men ons eene zedeles, evenals een schitterend glas champagne, op het dessert aanbiedt, maar onze magen zijn niet meer bestand tegen een hoofdschotel, ‘une pièce de résistance’ met een zedelijke saus overgoten, die drie dagen achtereen op tafel gezet wordt.

Lindo wilde iedereen op zijn tijd de waarheid zeggen, maar wel lachend. Zijn bron van inspiratie vond hij in Engeland, bij zijn tijdgenoot William Makepeace Thackeray, de schrijver van *The book of snobs*. Van zijn hand waren ook de *Miscellanies* en in dit werk vond Lindo precies wat hij nodig had. Busken Huet meende in Lindo’s persoonlijkheid ‘een sprank van Thackeray’s geest’ te bespeuren. Beide schrijvers vertoonden, volgens hem, een zelfde voorkeur voor ironie en satire en een gelijke neiging tot berispen en vermanen.

De tijd van ‘vertooghen’ mag dan voorbij zijn geweest, dat neemt niet weg dat Lindo’s stukjes veel gemeen hebben met die van Van Effen. Ze bieden dezelfde afwisseling van vorm: brieven, verhalen, reiservaringen, boek- en toneelbesprekingen en verraden een overeenkomstige behoefte om te spotten en te moraliseren. Want één ding is onmiskenbaar: Lindo’s Oude Heer Smits was een echte moralist. Maar wel een erg geestige moralist. Zijn nagelaten werk is sympathiek, doordat hij vooral menselijke gebreken hekelt waaraan iedereen min of meer mank gaat, ook de schrijver zelf. Wat de Oude Heer Smits vooral in mensen tegenstaat, is het patserige, het poenerige, het ‘ploertige’, zoals hij het zelf altijd betitelt.

Van 1856 tot 1860 heeft Lindo – van tijd tot tijd geassisteerd door Mulder, maar meestal in zijn eentje – de tekst voor zijn *Nederlandsche spectator* geleverd. Vanzelfsprekend de ene keer met meer succes dan de andere, maar in het algemeen tot tevredenheid van zijn lezers. In 1860 fuseerde het blad met twee andere tijdschriften: *De Kunst- en Letterbode* en *De Tijdstroom*. Gelijktijdig werd de redactie aanzienlijk uitgebreid. Bakhuizen van den Brink (1810–1865) nam nu de leiding ervan over, maar Lindo bleef eraan meewerken, evenals Mulder zo nu en dan. Maar het karakter van de *Nederlandsche Spectator* veranderde ingrijpend. Het blad groeide uit tot een geduchte Haagse concurrent van het Amsterdamse tijdschrift *De Gids*. Beide bladen werden toonaangevend op het gebied van literatuur en hadden, door hun liberale signatuur, een grote invloed op de politiek en het geestesleven van hun tijd.

Lindo stierf in 1877 in de leeftijd van 58 jaar. Een groot verlies, dat door velen werd betreurd. Carel Vosmaer, op dat moment redacteur van de *Nederlandsche Spectator*, maakte zich tot tolk van die velen, toen hij bij de uitvaart een gedenkrede uitsprak. Hij prees Lindo als een man die zonder vrees in de voorhoede had gestaan, die 'alles wat valsch, onschoon en onwaar' was, had bestreden, zonder 'overdrijving of onverdraagzaamheid'. Hij noemde Lindo een man met idealen die hij, dankzij 'zijne vele gaven van geest en gemoed', had weten 'te verwezenlijken in zijn eigen karakter en gezin, in zijn geschriften en in de maatschappij'.